

crkva u svijetu

PRINOSI

FRANCESCO CARRARA I NJEGOVI ODNOSI S AUSTRIJSKIM VLASTIMA

Ivan Pederin

U 19. st. jedva da smo u Južnoj Hrvatskoj imali učenjaka većeg formata negoli je to bio Francesco Carrara. Pisac jednog enciklopedijskog opisa Dalmacije¹, poput Franza Pettera², Carrara je postao poznat kao odličan poznavalac svoga zavičaja. Uz Petterova djela Carrarina je knjiga postala ugaoni kamen dalmatologije. No Petter je bio stranac, Austrijanac, pisao je na njemačkom za čitateljstvo dalekog Beča, nadajući se da će tako izmoliti premještaj iz Dalmacije, gdje mu se nije sviđalo. Carrara je pisao o Dalmaciji kao o svom zavičaju, a njegovo djelo prihvatit će autonomna i narodnjaci. Njegova arheološka istraživanja stekla su svjetsku slavu.

Carrarin prijatelj A. D. Bajamonti napisao je njegov životopis na temelju osobnog poznanstva i sjećanja, a ne na temelju isprava. Napisao je životopis povodom njegove smrti, 1854. u Mlecima.³ Tu je dao i pregled njegovih djela. No tek u naše dane počela se spominjati njegova ostavština, što se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu. Prvi je dijelove te ostavštine pročitao neumorni Cvito Fisković.⁴ Romanist Mate Zorić izdao je njegova pisma: *Le lettere di Francesco dall'Ontario, Antonio Gazzoletti*

¹ *La Dalmazia descritta*, Zadar, 1846.

² *Das Königreich Dalmatien*, Wien, 1841. O Petteru sam napisao životopis koji se upravo tiska u Radovima Odjela za društvene znanosti Filozofskog fakulteta u Zadru.

³ *Della vita e degli scritti dell'Abate Dr. Francesco Carrara*, Cenni di A. D. Bajamonti, Split, 1854.

⁴ *Nekoliko bilježaka o Njegošu i Crnoj Gori iz prve polovice 19. stoljeća*, *Istorijski zapisi*, Cetinje, VIII (1952), 4—12, str. 221—237; isti, *Slikar Vicko Poiret, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Split, XI (1959), str. 164—179. Kasnije je Fisković istražio okolnosti pod kojima je tiskana njegova knjiga iz bilješke pod 1 — »Nekoliko bilježaka o Zori Dalmatinskoj i Franu Carrari, *Zadarska revija*, XXI (1972), str. 335—345.

e Cesare Betteloni inviate a Francesco Carrara,⁵ a opisao je Carraru i u svojoj knjizi *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*⁶ kao povjesničara, arheologa i duhovnog učenika Nikole Tommasea, koji je kao njegov učitelj prevodio na talijanski hrvatske narodne pjesme.⁷ I talijanski iredentist Manlio Cace (ako je uopće rođeni Talijan) napisao je jedan životopis Carrarin u kojem nije iznio ništa novo.⁸

Inozemni putopisci, koji su četrdesetih i pedesetih godina putovali Dalmatinskom Hrvatskom rijetko da bi propustili spomenuti Carraru ili se pozvati na neko od njegovih djela, kao što je to činila barunica Ida von Reinsberg-Düringsfeld, koja se, kad je premješten u Mletke, dopisivala s njim sve do njegove smrti.⁹ Englez A. A. Paton opisuje ga: »An accomplished classical scholar, and profoundly erudite on all that relates to Dalmatia«, te dalje da se sastajao s prijateljima u Splitu »at Guvno, or Garret, a private literary club, where a few wits used to assemble, and discuss the books and stiles of the day...«¹⁰

Valja mi odmah reći da Fisković a i Zorić sumnjaju da bi Carrara možda bio doušnik zloglasnog Metternicha, te da me je to i potaklo da se latim njegove ostavštine.¹¹ Ukratko rečeno, ovim prigodom nastojat ću odgovoriti da li je to Carrara zaista i bio.

Francesco Carrara rodio se u Splitu 16. studenoga 1812. od oca Karla i majke Katarine Korda. Otac, Karlo di Barnaba doselio se u Split iz Ondenne, nedaleko Bergama u gornjoj Italiji. Došao je s napoleonovim četama pa se oženio Hrvaticom Katarinom Korda 26. prosinca 1811. i ostao. U to doba Dalmacija bijaše dio *Provinces Illyriennes* koje je uspostavio Napoleon. Ali Karlo Carrara nije ostavio Split ni onda, kad je Dalmacija po Bečkom Kongresu 1814. i 1815. konačno pripala Austriji. Splićanin Karlo Lanza iznajmio mu je dućan u palači Milesi i pozajmio mu glavnicu od 4000 for. u gotovini i u robi. Tako je Karlo počeo u Splitu kao trgovac i tim se poslom bavio do svoje smrti 1833. u Splitu.

Karlo Carrara bijaše Talijan, a žena mu je bila Hrvatica. No u to doba to je bilo malo važno. U to vrijeme se u upravnom slangu austrijskog činovništva govorilo o »popolo dalmata«, podrazumijevajući pod tim nazivom careve podanike. No taj izraz prihvaćen je lako i bez daljnjega. Taj »popolo dalmata« sastojao se od hrvatske ratarske većine i talijanske

⁵ *Studia romanica et anglica zagrabriensia*, XV—XVI (1963), str. 199—226.

⁶ *Rad JAZU*, knj. 357 (1971), str. 449—452.

⁷ *Canti del popolo dalmata*, Zadar, 1849.

⁸ *Francesco Carrara di Spalato, Patriota martire, La rivista dalmatica*, XX (XLIV), 1973, 2, str. 111—123.

⁹ *Aus Dalmatien*, 3. sv. Prag, 1857, str. 224.

¹⁰ »Klasično savršeno naobražen čovjek, velik erudit u svemu što se odnosi na Dalmaciju... na Guvnu, u privatnom književnom klubu, gdje se nekoliko umnika sastajalo da bi razmotrili upravo izašle knjige.« *Highlands and Islands of the Adriatic including Dalmatia, Croatia, and the Southern Provinces of the Austrian Empire*, London, 1849, sv. I, str. 264—269.

¹¹ Njegova ostavština, koja se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu, nije sređena, pa sve što navodim morao sam navoditi bez bilješki. Navode iz svih isprava, koje su uvijek na talijanskom ili njemačkom prevodim radi lakšeg čitanja.

manjine u gradovima, koja se stalno obnavljala doseljavanjem iz sjeverne Italije, gdje je Austrija novačila svoje činovnike, pomorske časnike, a i kler. Škole i javna uprava služile su se talijanskim koji je Austrija smatrala »kulturnim« jezikom, hrvatski nije postao u Dalmaciji oruđe te polusuvremene civilizacije nego je živio u ustima seljaka. U tim uvjetima je i ono građanstvo koje nije bilo talijanskog podrijetla po gradovima prihvaćalo talijanski da ne bi bilo smatrano »vlajima«. Austrijsko redarstvo je preko svojih doušnika nadziralo gotovo u cijelosti javni i privatni život Dalmacije. 16. rujna 1839., na pr., okružni poglavar Splita primio je odvratnu prijavu protiv Piera Nisitea iz Starigrada na Hvaru u kojoj je optužen zbog bezboštva. Navedeno je da ima vanbračnog sina i sl.¹² Pa s obzirom da su u prosincu iste godine u Starigradu izbili neredi oko ustoličenja novog župnika, ovo odvratno pismo proslijeđeno je samom šefu redarstva Agostinu Martinezu, koji je u Zadar stigao iz Milana 1835.¹³ a s njim se pozabavio i sam namjesnik, grof Wenzel Vetter von Lilienberg.¹⁴ Redarstvo je pažljivo pratilo i nadziralo novinstvo. Prije nego što će povjeriti uređivanje *Zore Dalmatinske* Ivanu Kuzmaniću, redarstvo je 1844. pažljivo ispitivalo moralno-političko držanje (*il contegno morale e politico*) Ivana Kaznačića u Dubrovniku,¹⁵ jer je dolazio u obzir kao urednik, ali uredničkog mjesta nije dobio.

Građa dubrovačkog arhiva prenesena je tih godina u *Haus- hof- und Staatsarchiv* u Beču,¹⁶ gdje se i danas nalazi mada se je po odredbama mirovnog ugovora s Austrijom odavna trebala vratiti.

U tim uvjetima je naš Francesco Carrara pohađao gimnaziju u Splitu dvadesetih godina i radio četrdesetih godina.

Carrara je pohađao u Splitu gimnaziju koje je ravnatelj Girolamo Nani¹⁷ bio doušnik austrijskog redarstva. Na toj školi bijaše nastavnikom i Franz Petter, koji je u Splitu predavao njemački i krasnopis.¹⁸ Kad je Carrara završio gimnazijsko školovanje 1836., »njegovo se carsko-kraljevstvo apostolsko veličanstvo milostivo udostojalo odrediti mu jedno mjesto u Institutu najvišeg crkvenog odgoja Svetog Augustina u Beču« po preporuci biskupskog ordinarijata u Splitu, o čemu je Carrara obavijestio pismom od 8. lipnja 1836. Carrara je krenuo prema Beču 13. srpnja.

¹² *Historijski arhiv u Zadru* (ubuduće HAZ), 1977, XIII/1, 3 pres. spisi. 1839.

¹³ HAZ. 2029 XI/1, 5 pres. spisi. iste godine.

¹⁴ HAZ 218 XIII/1, 3 pres. spisi. iste godine.

¹⁵ HAZ 2312 XI/2, 6, 1844; 2328 XI/2, 6, 1844; 2218/p XI/2, 6, 1844. sve pres. spisi. Vidi još od Vjekoslava Maštrovića *Pripreme za izdanje »Zore dalmatinske« u Zadru god. 1842. i 1843. Radovi Hist. instituta JAZU u Zadru*, IV—V/1959. str. 85—116. III. Tab.

¹⁶ Bernard Stulli, *Dva pokušaja inventarizacije dubrovačkog arhiva početkom 19. stoljeća, Arhivski vjesnik*, Zagreb, XI—XII (1968—69), str. 220—225.

¹⁷ To dokazuje njegovo pismo guverneru barunu Franji Tomašiću od 29. ožujka 1827. u HAZ 439/II. pres. spisi.

¹⁸ Petter je morao biti imenovan nastavnikom krasnopisa, jer nije imao dovoljno đaka koji su učili njemački s obzirom da je njemački bio fakultativan predmet u Dalmaciji i ne baš obljubljen pa ga đaci nisu htjeli učiti. Isp. HAZ 22. srpnja 1829. 1429/VIII. pres. spisi.

Poslije 25 dana vrlo neudobna putovanja brodom i kočijom koje je opisao u svom putnom dnevniku, stigao je u Beč. Navikao na mir svog malog Splita, Carrara je ostao iznenađen gledajući »ulice beskrajno duge i vrlo široke«, a onda »raskošni sjaj koji pokazuju sve trgovine«. Stupio je u Institut sv. Augustina 31. lipnja 1836. Opat Ignaz Freigut pohvalno se o njemu izrazio u pismu okružnom poglavaru Splita. Opisao ga je kao marljiva studenta koji se ističe zanimanjem za filološke znanosti. Misu je govorio od 5. studenog 1837. i pokazao se kao dobar propovjednik. U drugom pismu od 29. lipnja 1839. Freigut piše da Carrara proučava kaldejski, sirijski, arapski i hebrejski, te da »Mores, quod attinet, legibus academicis omnino conformes exhibuit.« Carrara je dobro znao i hrvatski pa je služio kao ispovjednik hrvatskim vojnicima, što su služili vojsku u Beču, poslije je imenovan sudskim tumačem suda u Splitu za hrvatski, naučio je dobro njemački, kako piše isti Freigut 4. rujna 1841., kad je Carrara napustio Institut sv. Augustina u Beču i vratio se u Split. Vratio se nenadano i bez teološke diplome, jer je, kako se čini, osim znanosti volio zabave, plesove i kazalište. Pa ipak, »njegovo političko i društveno vladanje bilo je bez primjedbi« (*non diede fino ad ora motivo a censure*) i Carrara je odmah postao nastavnikom vjeronauka i povijesti na svom biskupskom sjemeništu u Splitu.¹⁹

Čini se da je Carrara doživio u Beču i jednu nevinu đачku ljubav, jer je među svojim pismima sačuvao i jednu pjesmu na francuskom s nadnevkom Penzing, 12. rujna 1837. koju mu je posvetila neka Joséphine Périn, vjerojatno odgojiteljica u nekoj velikaškoj obitelji, možda čak i u obitelji kneza Metternicha, što bi možda moglo protumačiti naklonost koju mu je Melanie Metternich poslije iskazivala podupirući ga u znanstvenom radu. No to je sad sporedno. Carrara je diplomirao teologiju na sveučilištu u Padovi 1842, a 28. rujna iste godine imenovao ga je splitski okružni poglavar »privremenim konzervatorom muzeja starina u Splitu u osnivanju«. Kaptolski vikar Silvester Guina dodao je opet da je »njegovo vladanje bez primjedbi, te da je njegova nadarenost i znanje u svakom slučaju velika, da se bavi književnim radom, a osobito proučavanjem povijesti i arheologije«.²⁰ Nema sumnje, Carrara je početkom četrdesetih godina imao utjecajnih prijatelja u crkvenoj hijerarhiji splitske biskupije.

Kako je uspio steći te prijatelje i zašto?

Split je kao što znamo stara i časna nadbiskupija a splitski je nadbiskup odvajkada nosio naslov *Primas Dalmatiae totiusque Croatiae*. Taj naslov nije smetao Mlečićima, ali kad je Dalmaciju posjela austrijska vojska i kad se Dalmacija željela sjediniti s Hrvatskom pod krunom sv. Stjepana,²¹ to se Austriji nije svidjelo, pa je možda car Franjo I., kako misli o. Karlo Jurišić, preporučio papi Lavu XII. da reorganizira dalmatinsku

¹⁹ Pismo kaptolskog vikara Silvestra Guine okružnom poglavaru, HAZ 2996 III/1, 3 pres. spisi.

²⁰ Pismo Guine CK. Predsjedništvu u Zadru: »La sua condotta in generale non offre motivo a particolari osservazioni, i suoi talenti e le sue cognizioni non sono spregievoli, egli si occupa in lavori letterari, specialmente storici ed arheologici.« HAZ 3090 XIV/1, 2 pres. spisi.

²¹ Grga Novak, *Prošlost Dalmacije, II. Od Kandijskog rata do Rapallskog ugovora*, Zagreb, 1944. str. 274—285.

hijerarhiju 1828. tako, da splitskom nadbiskupu oduzme naslov *Primasa* i da ga učini biskupom svojim bulom *Locum beati Petri*.²²

Bijaše to poniženje za splitsku nadbiskupiju, koja je tim postala biskupija, pa je počela zavidjeti dubrovačkoj biskupiji, također prije nadbiskupiji, koju je slavio Francesco Appendini u svom djelu *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei* (2. sv. Dubrovnik, 1802—1803.), pišući da je Dubrovnik nasljednik solinske biskupske stolice i Ivana Ravenjanina, te sv. Duje.

Splitskoj biskupiji trebao je sada spis kojim će dokazati svoja metropolitiska prava. Carrara je već u svibnju 1842. imao takvo jedno djelo u pripremi, ali mu je kaptolski prepošt Marko Dudan pisao iz Splita 17. svibnja iste godine da takvo revindiciranje metropolitiskih prava znači ići protiv volje Svete Stolice a i cara, odvrćući ga od toga.

Ali Carrara se nije dao smesti pa je splitskom biskupu Josipu Godeassiju ponudio da će jednim spisom dokazati metropolitiska prava i opovrgnuti Appedinijeve tvrdnje. Napisao je da si je »uvrtio u glavu (*mi sono fisso in mente*) dokazati pred poviješću jednu od najvećih prošlih slavâ naše crkve.« I tako je Talijan Carrara uz pomoć biskupa Godeassija, koji je također bio Talijan, počeo borbu da Hrvatskoj vrati Primasa.

Biskup je pristao i tako je Carrara napisao svoj opuskulum *Chiesa di Spalato un tempo salonitana*. Kaptolski vikar Guina prosljedio je spis zadarskoj cenzuri 27. odn. 23. prosinca 1843. ističući ponovo da je vladanje Carrarino u svakom pogledu bez pogovora.²³ Bez obzira na to biskup se, kako izgleda, nije složio s predsjedništvom u Zadru, pa je Carrara, valjda po savjetu biskupovu, podnio molbu Vrhovnom dikasteriju redarstva u Beču, moleći da se iznimno dopusti cenzuriranje u Splitu umjesto u Zadru, ali je Dikasterij odbio molbu dopisom od 3. prosinca 1845. upućenim namjesniku Johannu Augustu von Turszky u Zadar.²⁴ U međuvremenu je Guina već bio cenzurirao spis, a msgr. Godeassi je postao nadbiskupom zadarskim, pa kad mu je redarstvo zamjerilo taj postupak, odbrusio je: »Smatram da je svrha cenzure samo da jamči da u djelu nekog pisca neće biti ništa što je suprotno vjerskoj istini i zdravom ćudoređu, ništa što vrijeđa načela države i čast građana. Ostalo cenzura prepušta sudu javnosti kojoj se pisac podvrgava samim tim što joj posvećuje svoje djelo.« I tako je djelo tiskano u Trstu, u Lloydovim tiskarama već 1844.²⁵ Austrijsko redarstvo, ma koliko moćno, ipak nije moglo nametnuti svoju volju jednome biskupu, a u ovom se slučaju dalmatinska hijerarhija, iako sastavljena dobrim dijelom od Talijana, oprla austrij-

²² Karlo Jurišić, *Bula pape Lava XII. »Mjesto bl. Petra« i crkva u Hrvatskoj danas*, Kačić, Split, III (1970), str. 101—128.

²³ HAZ. 310 III/1, 3; 3090 XIV/1, 2, 1844; 39 XI/2, 7; 8.2.844; 312 XI/2, 7; 299 XIV/2, 2 sve pres. spisi 1844.

²⁴ HAZ 1843 XI/2, 1, 2842. pres. spisi.

²⁵ Ritenuto che lo scopo della Censura sia soltanto di garantire che nello scritto di un autore nulla avvii di contrario alle verità della Religione ed alla sana morale, nulla di offensivo alle massime dello stato, ed all'onore de' cittadini, lasciando il resto alla critica ed al giudizio del pubblico al quale l'autore presentando la sua opera spontaneamente assoggettasi... HAZ 310 III/1, 3 1846. pres. spisi.

skoj upravi tražeći za Hrvatsku pravo koje joj je pripadalo iz davnine — naslov hrvatskog primasa za splitskog biskupa.

Carrarin je spis uzbudio duhove. U ono doba oskudnog i nerazvijenog tiska pojam književne kritike nije postojao u današnjem smislu, pa je kritika nerijetko postajala svađom. S ovim djelom Carrara je stekao brojnih neprijatelja. Turszky i namjesništvo bijahu na nj bijesni. Oni su izvještavali Beč o njemu na drugačiji način negoli je to činio splitski biskup, pa je bečka dvorska komora upitala Turszskog za mišljenje o Carrari 17. siječnja 1846. kad je Carrara trebao postati prefekt splitskog biskupskog sjemeništa. Turszky se toj mogućnosti odlučno opro, opisavši Carraru kao čovjeka žestoke ćudi, koji je prava nevolja za školu, đake i profesore.²⁶

Iz ovog sukoba msgr. Godeassija i izvještaja Turszskog u Beč vidi se jasno da Carrara nije bio osoba draga vlasti i redarstvu, te da bar u Dalmaciji nikako nije mogao djelovati kao doušnik, što Fisković dopušta.

Pa ipak, jal predsjedništva i podvale Turszskog nisu mogle zatamniti njegovu zvijezdu, koja je 1846. bila na zenitu kad je on vodio iskapanja u Solinu koja su ga učinila slavnim i poznatim po cijelom svijetu. Rujna 1847. on je čitao na sjednici sekcije talijanskih učenjaka u Mlecima: »Salona, l'antica capitale de'Dalmati, che fece superbi del suo ambito trionfo Metello, Cosconio, Pollione, Augusto e Tiberio; che rovinato Gabinio e Pompeo, accrebbe la fortuna di Cesare; che, a seconda de'politici rivolgimenti, fu repubblica, convento, colonia, metropoli, prefettura, poi l'arsenale di tutta la costa, una degli emporii del romano commercio, e la città prediletta, cui Diocleziano lasciato il trono, prescelse fra tutte; Salona è certamente per l'archeologo uno de'più importanti punti del sovrerso orbe romano nell'Austria.«²⁷

To kitnjasto predavanje (koje smo baš zbog biranog stila citirali u originalu) prevedeno je iste godine i na njemački u Beču, osvojivši mu nove ugledne prijatelje, između ostalih tršćanskog arheologa Pietra Kandlera, pjesnika austrijskog *biedermeiera* Johanna Gabriela Seidla, koji mu je napisao dva pisma, jedno na latinskom a drugo na njemačkom i koji se trudio da proširi Carrarina djela u Austriji pišući o njemu razne članke u austrijskim novinama. Visoke ličnosti austrijske uprave kao grof Franz Seraph Stadion-Warthausen, guverner Trsta, pa visoki činovnik dalmatinskog namjesništva grof Strassoldo i drugi odali su mu počasti. A i Turszky, koji ga nije volio i želio mu je zlo, morao je, kad je 1844. u Dalmaciju stigao slavni engleski egiptolog Sir J. Gardner Wilkinson, potpredsjednik *British Archaeological Association* u Londonu moliti Carraru da mu bude pri ruci, jer u Dalmaciji očito nije bilo nikoga tko bi se s Carrarom kao učenjak mogao mjeriti.

Četrdesetih godina Carrara je postao članom učenih društava: Academia Roveretina (1841), Ateneo iz Trevisa (1841), Arheološke akademije u Ateni (1841). Bavarskog povijesnog društva (1842), Orijentalnog društva u Pa-

²⁶ HAZ, 308 III/1, 3 1846. pres. spisi.

²⁷ *De scavi di Salona nel 1846*, Padova, 1847, str. 5.

rizu (1844), Numizmatičkog društva u Londonu (1846), Arheološkog društva u Londonu (1847), Povijesnog društva u Celovcu (1848), Štajerskog povijesnog društva u Grazu (1851), Arheološkog društva u Pragu (1844), Jugoslavenskog arheološkog društva u Zagrebu (1844), Talijanske etnološke komisije za Dalmaciju u Milanu (1844), a za djelo *Chiesa di Spalato un tempo Salonitana* odlikovao ga je car Ferdinand (1845) zlatnom medaljom za znanost. Nadalje je Carrara postao članom slijedećih učenih društava: Nürnberškog botaničko-književnog društva (1851), Carskog arheološkog društva u Petrogradu (1851), Učenog društva u Pragu (1850), Dopisnog arheološkog instituta u Rimu (1847), Dopisnog arheološkog društva u Berlinu (1847) i Ateneuma u Bresci (1848).

Na početku burne 1848. godine Carska akademija u Beču (utemeljena 1846) odlučila se organizirati znanstveni rad na polju povijesti, pa je Dvorska kancelarija uputila okružnicu svim namjesnicima carevine, pa i Turszkom napućujući ih kako će pozvati sve crkvene starješine da započnu skupljanjem građe u Arhivima.²⁸ Na poziv velikog kancelara ujedinjene ck. dvorske kancelarije grofa Karla von Ingashija Turszky je, poslije razgovora s kanonikom, inače cenzorom, Ivanom Vitezićem 10. veljače 1848. opet morao preporučiti Carraru kao rukovoditelja ovih radova.²⁹ Izgledalo je da Carrarina zvijezda nikad neće zatamniti. Ali njegove nevolje trebale su započeti 1848.

Dok je Carrara još bio u Beču, osjećao se članom talijanske kolonije koja nije uvijek bila lojalna prema Austriji. Učeni zadrani Pier Alessandro Paravia, profesor u Turinu, pisao je tako Carrari 1. rujna 1839. iz Mletaka: »Prošlo je već dosta vremena da me je naš zajednički prijatelj Leonardo Dudan upozorio da ima neki spis pisan rukom slavnog i nesretnog (Silvija) Pellica, koji je zato što je ljubio Italiju zaradio tamnicu i slavu.« Ako se zna da je Carrara ovo pismo ne samo primio, nego ga i čuvao, može se pretpostaviti kakvi su ga osjećaji potakli kad je 26. ožujka, sastavio proglas građanima Splita u kojem je doduše slavio cara, ali i slobodu tiska a i ustav, sve ako i nije spominjao Italiju. Carrara je kao Talijan pristao uz talijansko slobodoumlje koje je bilo pokretač svih talijanskih revolucija 1848. i 1849.

Ali to je ujedno bio čas kad su njegovi neprijatelji počeli raditi protiv njega. U Carrarinoj ostavštini nalazi se anonimno pismo sastavljeno hrvatski bez nadnevka, ali zacijelo 1848. ili 1849. U tom pismu se Carrara optužuje da se zajedno sa svojim novim biskupom Pinijem odalečuje od splitskog puka. Carrara i biskup Pini optužuju se da su oba bili doušnici onda već otpuštenog zloglasnog Metternicha. Za austrijske vlasti Carrara je u tom trenutku prevratničkih vrenja bez sumnje bio i odviše slobodoman. Za narodnjake, koji nisu htjeli sjedinjenja s Mlecima on je bio i odviše Talijan. I tako je biskup Pini otpustio Carraru u listopadu 1849. i pored oštih prosvjeda autonomaša Ante Bajamontija, Carrarina prijatelja, koji ga u to teško vrijeme nije napustio.

²⁸ HAZ, 249 I/3, 1848. pres. spisi.

²⁹ HAZ 249/I. 1848. pres. spisi.

U međuvremenu je druga anonimna prijava optuživala talijanaše da nastoje nasilno oboriti državni poredak. Ista je prijava molila ministarstvo unutrašnjih poslova »da se udostoji narediti biskupu da pozove na red profesore u sjemeništu i časnoj kuriji i ponekog drugog besposlenog svećenika koji obilaze ulicama i kavanama i bezočno crne suverena, ministarstvo i sve dobre i vjerne podanike«. ³⁰ To je pismo proslijeđeno Ministarstvu unutrašnjih poslova u Beču 27. travnja 1849. koje je preporučilo predsjedništvu da pripazi na Carraru. To je sigurno bio razlog zašto je Carrara otpušten. On je odgovorio 27. studenoga 1849. pismom u kojem se tužio da ga je *Donauzeitung* od 10. lipnja 1849. nazvao »poznatim Metternichovim doušnikom«. On da je zahvalan knezu Metternichu kao meceni znanosti i umjetnosti koji mu je omogućio rad u tajnom državnom arhivu u Beču. On zahvaljuje Metternichu što je mogao napisati djelo *Chiesa di Spalato un tempo salonitana*, i što se mogao pozabaviti iskopinama u Solinu. Nema sumnje, Carrarini odnosi s Metternichom bijahu vrlo dobri, ali to još ne znači da je on bio doušnik. Nadalje piše Carrara da je otišao u Beč 12. kolovoza 1848. i ostao u Beču do 10. listopada iste godine, gdje je doznao da je iz Splita stiglo neko anonimno pismo u Carsku akademiju. U tom pismu su ga optuživali da je htio razoružati Nacionalnu gardu u Splitu, itd. itd., predbacivali su mu političku izdaju i simpatije za obnovljenog sv. Marka («*per redivivo San Marco*«).

Na to mu je Carska akademija ukinula dotaciju za daljnja iskapanja u Solinu uz izliku da je postupao suprotno napucima, te da je zbog toga postigao samo osrednje rezultate(!), kako se izrazio generalni tajnik A. Schrotter pismom od 15. siječnja 1851.

God. 1848. je Austrija, koja je sastavila srednji upravni aparat a i crkvenu hijerarhiju u Dalmaciji gotovo isključivo od Talijana, shvatila da joj Talijani nisu prijatelji. Sukob s Talijanima nije se ograničio samo na vođenje rata, ³¹ bio je to dubok unutrašnji politički sukob. Godina 1848. razdvojila je Talijane i Hrvate u Dalmaciji i samo zahvaljujući njihovim trvenjima i talijanskim pretenzijama na Dalmaciju uspjelo je Austriji da spriječi sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, ³² odnosno Mlecima, kako su to željeli dalmatinski talijanaši, ili Talijani. Siromah Carrara, čija je karijera uništena, bio je, čini se, žrtveni jarac ovih previranja.

Pa ipak, ima činjenica koje upućuju na zaključak da njegove nedaće nisu bile samo posljedice političkih previranja nego i zavisti njegovih sugrađana. Paton ovako tumači njegove nevolje: »A crowd of jealous scribblers and pamphleteers have attempted to write him down, and even some of the clergy, envious of his success out of his profession di-

³⁰ HAZ 719. 1849. XII/2, pres. spisi: »onde si degni ordinare al Vescovo specialmente, perché richiami a dovere tutti i suoi Professori del Seminario, la sua Curia Reverenda, e qualche altro Sacerdote ozioso che girando per le vie pubbliche e per le Botteghe di Caffè detraggono sfaciatamente del Sovrano, del Ministero, di tutti i buoni fedeli sudditi«.

³¹ Stijepo Obad, *Sukob talijanskih i austrijskih interesa na Jadranu u revoluciji 1948/49 god. Pomorski zbornik, Zadar, knj. 6, 1968. str. 531—538.*

³² Stjepan Antoljak, *1848. godina i Zadar, Zadarska revija, XXI (1972), 3—4. str. 234—248.*

slike him.«³³ Sam je Carrara pisao ministru kulture novog režima Aleksandra Bacha — grofu Leonu Thunu von Hohenstein, 25. siječnja 1851., da kampanju protiv njega vodi Karlo Lanza, koji ga je ocrnio pred grofom Strassoldom i koji je, prema Carrarinu mišljenju, pisac svih anonimnih pisama protiv njega u kojima je on nazivan »poznatim Metternichovim doušnikom« (*conosciuto agente del Metternich*) s jedne strane i povjerenikom talijanskih urotnika s druge. Politika bijaše, kako se čini samo sredstvo s kojim je Carrara uništen, pravi razlog mogla je biti Lanzina zavist, što je lako moguće. Jer Lanza je bio sam prije Carrare ravnateljem Arheološkog muzeja u Splitu (1820—1832) i moglo mu je biti teško vidjeti Carraru — sina siromašnog doseljenika Karla Carrare, kojem je on iznajmio dućan u palači Milesi u Splitu posudivši mu novac i robu — kako je zauzeo njegovo mjesto kao ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu i na tom mjestu postigao više negoli je to uspjelo njemu samom.

A onda, kad su prošle olujne 1848. i 1849., Carrara je ostao sam i bez sredstava za život u malom Splitu u kojem su se, kako je 25. siječnja 1851. pisao grofu Thunu »progonili najznačajniji duhovi«. No pisma koja je on pisao u Beč ostajala su bez odgovora pa se Carrara morao odlučiti i otputovati 1851. o vlastitom trošku u Beč da bi izmolio neku službu. Vremena su se bila promijenila. Metternicha više nije bilo na državnom kormilu a predožujski *biedermeier* zauvijek je bio prestao. Grof Thun trudio se da reorganizira i posuvremeni školski sustav u carevini u smislu reformi apsolutizma kojima je na čelu stajao ministar Aleksandar Bach. Predsoblja bečkih birokrata mogla su se siromahu Carrari u to doba apsolutizma i činiti kao predsoblja u Kafkinom *Zamku*. Thun se sav okružio predsobljima u kojima su sjedili njegovi brojni savjetnici. Jednom od njih, pedagogu Franzu Exneru, Carrara je pisao iz Badena 5. kolovoza 1852., da se je Thun udostojao primiti ga u audijenciju 22. travnja 1851. Carraru, koji je godinama ostavljen da skapava Thun je primio gotovo cinički; kao da ništa ne zna o njegovim nevoljama obećao mu je zadovoljštinu i profesorsko mjesto u bilo kojoj gimnaziji carevine. Carrara se želio vratiti u svoj Split, on nije želio sjaja tuđine. A onda se pitanje imenovanja opet počelo otezati, savjetnici su mu počeli spominjati Kopar, pa Dubrovnik. Tek 2. rujna 1852. gotovo tri godine nakon što je otpušten, dobio je rješenje o imenovanju za profesora na gimnaziji svete Katarine u Mlecima. Carrara u međuvremenu nije sjedio skrštenih ruku, bio je pripremio prvi svezak djela *Antologia italiana proposta alle classi de'ginnasi liceali, Il trecento e il quattrocento*, koji je 1853. tiskan u Mlecima. Sve je to Carrara učinio u dogovoru s Thunom koji ga je 10. lipnja 1852. zadužio da sastavi taj udžbenik. Pa makoliko je jasno da je Thun svojim držanjem i otezanjem prijetio Carrari da neće uopće dobiti službu ako ne bude posve pokoran, čini se da je taj ministar znao ocijeniti njegove sposobnosti, te da je namjeravao da ga učini ugaonim kamenom obnove školstva u talijanskom dijelu Monarhije. Baš to što je Thun uočio njegove sposobnosti moglo je biti razlogom da on nije želio

³³ Paton, nav. djelo, str. 268. Gomila zavidnih piskarala, među njima i poneki svećenik zavidan zbog njegovih uspjeha izvan svećeničkog zvanja, pokušala je da ga uništi.

da se Carrara vrati u Split. Jer tadašnji Split bijaše mala i izrazito provincijalna sredina u kojoj su na žalost uspijevali sitni zavidnici i potkazivači a ne učenjaci.

I tako je Carrara morao u Mletke gdje je mogao nastaviti svoj znanstveni rad. On je bio učenjak, a ne političar. Nije se više mogao baviti arheologijom, pa je proučavao povijest talijanske književnosti u mletačkoj knjižnici *Marciana*. Dopisivao se i dalje s mnogim učenjacima, između ostalih s romanistom Karlom Witteom iz Halle i s Aleksandrom Toricellijem u Pisi. Bio je strahovito zaplašen, pa kad je 1853. primio pismo nekog znanca časnika, Madžara Totha Andrasa iz Arada, koje mu je donio neki vojnik kad je došao kući u Dicmo, odmah ga je predao redarstvu da bi izbjegao moguća saslušanja. Pismo je inače po sadržaju bilo politički posve beznačajno.³⁴

Carrara je po ocu, po naobrazbi a i po jeziku bio Talijan, po majci i po domovini Hrvat.³⁵ Sad, kad se našao u Mlecima, jednom od sjedišta kulture koju je on smatrao svojom, Carrara je patio od strahovite čežnje za Splitom. Boravak u Mlecima osjećao je kao progonstvo pa je pisao svojoj prijateljici, barunici Idi von Reinsberg-Düringsfeld s kojom se družio u Splitu, iz Mletaka: »Dobrovoljno progonstvo je uvijek teško, ali je tako ugodno zamijeniti mržnju ljubavlju. Ljubi, prijateljice moja, nesretnu Dalmaciju.« Malo iza toga on je (1854) umro. Ida, kojoj je u to vrijeme umrla kći u Dubrovniku i majka u Njemačkoj zaključila je svoje djelo o Dalmaciji pjesmom *Tri mrtva (Drei Tote)*.

³⁴ HAZ 1853 XII/2, 1 2127 pres. spisi.

³⁵ Isp. Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije*, Zagreb, 1873, str. 33. Sam Carrara smatrao se *italo-dalmatincem*.

Usp. »Odgovor Dr Ivana (očigledno greška) Carrare«, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, Zagreb, II/1852. str. 338. Smatram da Carraru ne bi trebalo prekoravati da je bio autonomaš, talijanaš i sl. On je jednostavno bio Talijan iz Dalmacije. To je razlog zašto mu i ime pišem na talijanskom. Uostalom u svim ispravama koje sam pregledao nisam našao ni jedne na kojoj bi se Carrara potpisao drugačije nego Francesco.